

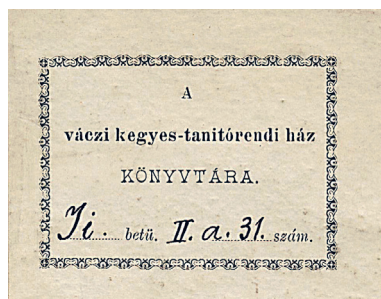
Boda Miklós

A Syrena-kötet címéről, címlapmetszetéről és pécsi példányáról

A Pécsi Egyetemi Könyvtár 1974-ben ünnepelte úgymond alapításának, valójában a történeti állomány alapját képező egykori püspöki könyvtár nyilvánossá tételének 200. évfordulóját. Ez alkalomból kiállítás nyílt a püspöki állományt különgyűjteményként befogadó termekben.¹ Nemcsak az alapító Klimó (Klimo) György és a püspök-utódok szerzeményeiből válogattunk, így lehetett egyik „főszereplője” kiállításunknak a *Syrena-kötet*, Zrínyi 1651-ben megjelent verseskönyvének pécsi példánya. Ennek léte igazából csak hat év múltán vált szélesebb körben ismertté, miután Kovács Sándor Iván a „mi Syrenánkat” is regisztrálta hasonmás-kiadásának utószavában.² Mint megjegyezte: a kötéstábla hátoldalán ex libris látható az egykori tulajdonos: A *váczi kegyes-tanítórendi ház könyvtára* nevével, a címlapon pedig áthúzott, ezért csak részben olvasható possessor-bejegyzés *Ex libris Michaelis N...* 1720. Hozzáteszem: magam is próbálkoztam a megfejtéssel. Sikertelenül, holott a possessor

PTE Egyetemi Könyvtár-Történeti Gyűjtemény

Syrena kötet (Pécs)-Ex libris (Vác) a borítón

¹ BODA Miklós, „»Tisztelet Klimónak«: A Pécsi Egyetemi Könyvtár jubileuma (1774–1974)”, in *Klimo György püspök és kora: Egyház, művelődés, kultúra a 18. században: A 2010. október 14-én, Pécsen, Klimó György pécsi püspök születésének 300. évfordulójára megrendezett tudományos konferencia tanulmányai*, szerk. POHÁNKA Éva és SZILÁGYI Mariann, 61–69 (Pécs: PTE Egyetemi Könyvtár, 1987).

² KOVÁCS Sándor Iván, „Zrínyi Miklós verseskönyvének kiadástörténete és példányai: Utószó az *Adriai tengernek Syrenaia* hasonmás kiadásához”, in ZRÍNYI Miklós, *Adriai tengernek Syrenaia, Bécs, 1651, hasonmás kiadás*, 5–79 (Budapest: Akadémiai Kiadó–Magyar Helikon, 1980), itt: 33, 73–84.

megismételte bejegyzését az egyik lapszélén, de ezt is „áthúzta” egy vigyázatlan, a bejegyzést hosszában megcsonkító beavatkozás.

Első gondolatom az volt, hogy talán a váci egyház- és művelődéstörténet jelentős egyéniségei. a 18. század első felében regnáló két Althann-püspök rokonságából került ki az ex librist jegyző Michael, mondhatjuk Mihály. Az Althann-család férfitagjai számára ugyanis kötelező volt a Michael-Mihály előkeresztnev viselése, tekintve, hogy a család látványos visszatérése a katolikus hitre Szent Mihály ünnepén történt, még a 17. században. A Mihályt minden esetben egy másik (azonosító) keresztnév követte és az Althann családnév, így be kellett látnom, hogy az utóbbi két névelem már semmiképpen sem fért volna el a lapszegéllyel határos bejegyzésben.³ Ugyanakkor felfedezés volt, számomra mindenképpen, hogy Althann Mihály Frigyes váci püspök (1718–1734) közeli rokona volt (II.) Althann Mihály János gróf (1679–1722), aki a Zrínyiek örökébe lépett, miután 1719-ben, III. Károly király jóvoltából birtokosa lett egész Muraköznek, Csáktornya várának és a Zala megye örökös főispánja címnek. Többek által idézett történet, hogy Károly király az 1722-ben elhalálozott Mihály János özvegyének, Maria Anna Pignatelli grófnőnek, egykori udvarhölgyének és (úgy hírllett) szeretőjének a kérésére engedélyezte egy emlékoszlop felállítását Zrínyi halálának színhelyén, a kursaneci erdőben. A terv meg is valósult 1724-ben, fiának, (III.) Althann Mihály Jánosnak (1710–1778), illetve az őt nagykorúságáig képviselő gróf Batthyány Lajosnak köszönhetően.⁴ (Az pedig a pécsi egyháztörténeteseket is érdekelheti, hogy Althann Mihály Károly váci püspök (1734–1756) a Pécsi Püspökség adminisztrátoraként is tevékenykedett, és pedig Alvarez Cienfuegos püspök halálát (1739) követő, s a Berényi Zsigmond püspök (1740–1748) tényleges székfoglalását megelőző időszakban.⁵

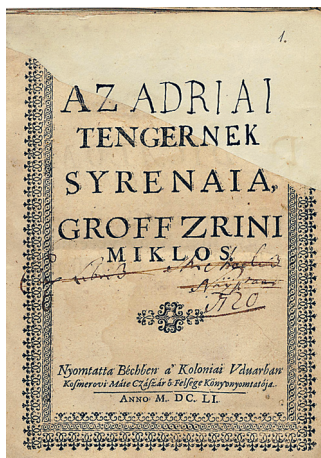
Syrena-kötet (Pécs)-Címlapmetszet (sérült)

³ NAGY J. Győző és KLEKNER Tibor, *A két Althann váci püspöksége (1717–1756)*, A Váci Egyházmegye múltjából 1. (Vác: Kapisztrán nyomda, 1941); PANDULA Attila, „A váci Althannok címerei”, *Magyar Sion* 44, 1. sz. (2008): 120–139.

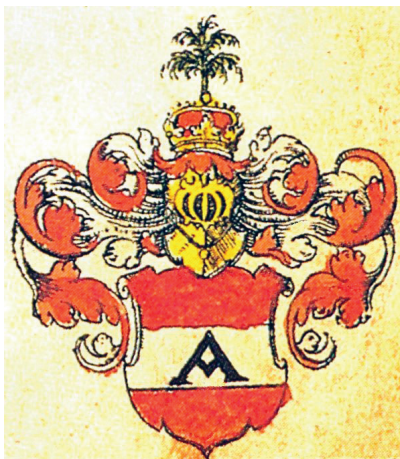
⁴ KISS Farkas Gábor és LACZHÁZI Gyula, „A kursaneci emlékoszlop”, *Irodalomismeret* 12, 1–2. sz. (2002): 177–178.

⁵ PANDULA, „A váci Althannok címerei”, 130.

Zrínyi verseskönyvének szóban forgó példánya egyike a Rákosi-kor „könyves” áldozatainak. Az 1950-ben történt államosítást, illetve a váci *kegyes-tanítórendi* házat és könyvtárát is érintő rendfeloszlatást követően került (és nem is egyedül) a Pécsi Egyetemi Könyvtárba, a gazda nélkül maradt könyvanyag összegyűjtésével és elosztásával megbízott központi szervek útján.⁶ Hogy Vácra mikor került, a piaristák 1714-ben történt megtelepedését követő évtizedekben, avagy később, további kutatást igényel. Az viszont ránézésre is megállapítható, hogy a kötet több évszázados pályafutása nem lehetett felhőtlen. A címlapmetszeten szerencsére csak a cím első szavát kellett pótolni kézírással, de a pótlás betűhiányosra sikeredett: ADRIAI helyett ADRIA lett a címkezdő szó. A szedett címlap jobb felső sarkából viszont egy jókora rész leszakadt, netán kifeléredett. Az oldal helyreállítását követően a betűhiányokat itt is kézírással pótolták, olyannyira, hogy a cím egy határozott névelővel bővült: AZ ADRIAI TENGENEK SYRENAIA olvashatjuk. A címlap verzóján csak egy eltűnt D betűt kellett beiktatni az EDICALOM elé, ez sikerült is az ismeretlen javítgatónak: DEDICALOM lett a végeredmény.

Syrena-kötet (Pécs)-Címlap-
possessor bejegyzés 1720

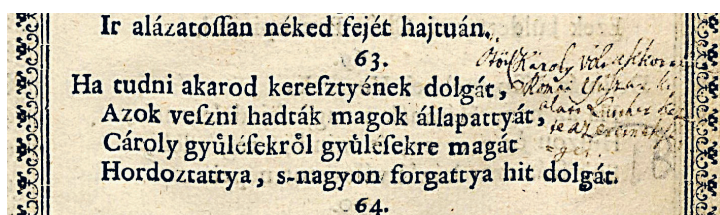

Az Althann-család címere

Az idézett sérüléseknél sajnálatosabb az eposzt megelőző, illetve követő szöveghiány. Az első IDILIUM teljességgel hiányzik, az *Arianna sírása* 6. versszakától az *Orfeus*-versek utolsó soráig terjedő rész ugyancsak. Mindösszesen 16 levél (32 oldal) „tűnt el” szövegestől példányunkból. Különös, hogy az *Arianna sírása* mindössze egyetlen oldalt kitevő „maradékát” 6, mindkét oldalán üres levél követi.

⁶ SONNEVEND Péter és KÉGL Ferenc, szerk., *Fejezetek a magyarországi könyvtáriügy történetéből (1945–1951)* (Budapest: Gondolat Kiadó, 2018), passim.

Valószínű, hogy ezeket hiánypótlás, bemásolás céljából utólag illesztették a kötetbe. Netán kötés- vagy nyomdahibás lenne a példány? Bevallom, kísértett ez a lehetőség. Miként az is, hogy a címlapmetszet eredetileg tán a szedett címlappal szemben volt látható, s csak utólag helyezték át a címlapot megelőző levél előlapjára, ahol most látható. Hozzáértő „könyvdoktor” segítségével bizonyára eldönthető mindkét kérdés. Annak viszont egyértelműen örültem, hogy a jelen előadásra készülve felfedeztem egy általam korábban nem észlelt, az *Ex libris Michaelis*-nél talán korábbi, magyar nyelvű bejegyzést a *Szigeti veszedelem* első részében. „Ötödik Károly volt ekkor a Római Császár, ki alatt Luther kezdte az eretnekséget” – írta a bejegyző, mintegy magyarázva Zrínyit, az V. Károlyt és a „hit dolgát” is érintő (63.) verset.⁷

Syrena-kötet (Pécs)-Bejegyzés (Zrínyiász, I, 63.)

A bevezetésben említett jubileumi kiállítás előkészítése során rácsodálkoztam ugyan a *Syrena*-kötet „bejáratának” metszetére, de Zrínyivel igazából csak egy évtized múltán kezdtem valamennyire foglalkozni, nem utolsósorban Kovács Sándor Ivánnak köszönhetően, aki sajnos már nem lehet köztünk. Első igazi találkozásunk alkalmával, 1984-ben a Római Magyar Akadémián már felvetette, hogy Zrínyivel is foglalkozhatnék, nemcsak a középkori pécsi egyetemmel meg Janus Pannonius Itáliájával és hasonlókkal. 1989-ben, amikor – immár szobatársként – újra találkoztunk ugyanítt, meglelégedéssel nyugtázta, hogy bekapcsolódtam a Magyar Irodalomtörténeti Társaság munkájába, s mi több, már előadást is tartottam a Társaság 1987. évi konferenciáján.⁸ Két évvel később, a szigetvári országos Zrínyi-konferencián immár a *Syrena*-kötetről tartott előadásomra mindig emlékeztetni fognak Kovács Sándor Iván következő sorai: „A hajó orrdíszé szinte gyermek vagy fiatal férfi fürtös fejét formázza, a hajót és a kormánylapát között megint

⁷ Az említett versszak: „Ha tudni akard keresztények dolgát, / Azok veszni hadták magok állapotát, / Cároly gyűlésekről magát / Hordoztattya, s-nagyon forgattya hit dolgát.” Lásd ZRÍNYI Miklós, *Költői művei, I, Források*, s. a. r., bev. ORLOVSZKY Géza, Zrínyi-könyvtár 6/1 (Budapest: ELTE BTK, 2015), 97.

⁸ BODA Miklós, „Vizkelety Imre Zrínyi-kultuszáról”, in Uő, *Stúdium és literatúra: Művelődéstörténeti tanulmányok*, Pannónia Könyvek: Pécsi Tudománytár (Pécs: Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 2002), 179–185.

egy arcél: öreg férfi vonásaival (ahogy Boda Miklós felismerte, de soha meg nem írta).⁹ Ha meggondolom, Iván ma is elégedetlen lenne velem, mivel most megjelent, az elmúlt évtized terméséből válogató könyvben is csak egy Zrínyi-tanulmány olvasható „Groff Zríni Miklos” költeményeinek bécsi kiadásáról alcímmel. Eredetileg a *Jelenkor* folyóiratban látott napvilágot, mintegy a jelen előadás előzményként.¹⁰

Érdeklődésem kezdetben Zrínyi verses-könyvének megnevezésére, tulajdonképpen a cím még ma is számos kutatót foglalkoztató kérdésére irányult. Annak idején azzal kezdtem a *Syrena*-kötet bemutatását kiállításunkon, hogy a tárlóban a költő Zrínyi Miklós *Adriai tengernek Syrenaia* című verseskötete látható. Könnyen elérhető forrásra, a *Magyar Irodalmi Lexikon* Zrínyi-szócikkére hivatkoztam, melyben arra is emlékeztet Klaniczay Tibor, hogy Zrínyi versei eposzával együtt, idézem: „mind megjelentek az *Adriai tenger Syrenaia* c(ímű), 1651-ben Bécsben kiadott verseskötetében.”¹¹ Meglehet, ha nem az idézett szócikkből, hanem Klaniczay Zrínyi-monográfiájából tájékozódok 1974-ben, *Adriai tengernek Syrenaia groff Zríni Miklos* címmel idéztem volna a verseskötetet. „A címben büszkén az Adriai tenger költőjének nevezi magát a s z i r é n a szóval” – írja Klaniczay. És most? Eltelt közel fél évszázad, tájékozottabb lettem valamivel, de igazából ma is azt gondolom, hogy a *Groff Zríni Miklos* mint büszkén vállalt szerzői név, az *Adriai tengernek Syrenaia* pedig mint a hős dédapa s az utód Zrínyi-testvérek hírnevének *syrenaia*, s mint Zrínyi költői programját szimbolizáló cím szerepel a magyar és a horvát kiadás címlapján és címlapmetszetén egyaránt. S ha ez valóban így van, akkor talán nem is kell mindenáron szirénnek tekintenünk a verseskönyv szerzőjét és – helyenként szerzői babérokra törő – fordítóját. Kivált, ha nem is Öszirénségük irányítja, jóllehet

Syrena-kötet, címlapmetszet
Férfiarcél hátul (keretben kiemelve)

⁹ KOVÁCS Sándor Iván, *Az író Zrínyi Miklós*, (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2006), 114. Ld. BODA Miklós, „Vizkelety Imre Zrínyi-kultuszáról”, *Somogy* 18, 1. sz. (1990): 84–89.

¹⁰ BODA Miklós, „»Adriai tengernek Syrenaia, Anno M.DC.LI.«: Groff Zríni Miklos” költeményeinek bécsi kiadásáról – kérdőjelekkel”, in *Uő, Itáliából Itáliába: Püspökök, professzorok, poéták (Irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányok)*, szerk. SZIRTES Gábor, 89–98 (Pécs: Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 2020) Előzetes megjelenés ugyanezen címmel: *Jelenkor*, 59 (2016): 920–930.

¹¹ KLANICZAY Tibor, „Zrínyi Miklós”, in *Magyar irodalmi lexikon*, főszerk. BENEDEK Marcell, 2 köt. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1965), 2: 600.

az ő csillagukat követve és minden csábítást elkerülve a hajót, hanem (mint Vittorio Siri Mercuriójának sokat idézett címlapmetszetén) a római mitológia egy jelentős személyisége. Megkockáztatom a feltevést: Mars (a görögöknél Arész) hadiisten ez a jelentős, tetőtől-talpig vasba öltözött, a *Zrínyiászt* és főszereplőjét tekintve valóban „testhezálló” személyiség.

Ez a lehetőség tulajdonképpen már akkor felmerült bennem, amikor a magyar és a délszláv irodalom történetében egyaránt otthonos Csuka Zoltán költő, műfordító könyvében – jóval a megjelenése (1963) után – a következőket olvastam:

Az *Adriai tengernek syrenaia* 1651-ben jelent meg Bécsben, Petar Zrinski fordítása pedig kilenc évvel később, Velencében. A két mű első kiadásának címlapja is hasonló díszítő elemeket tartalmaz, a kor barokk ízlése szerint a gályán hajózó Mars hadiistennel, tengeri szirénekkal, s mindkettőn ott áll a magyar költő jól ismert jelmondata: „Sors bona nihil aliud”.

Syrena-kötet, horvát kiadás.
Címlapmetszet (G. Piccini)

Bene Sándor egyik korai írása, a *Zrínyi mint „Magyar Mars”* is elgondolkoztatott,¹² s nem utolsósorban maga Zrínyi Miklós, eposzának következő, talán a legtöbbet idézett soraival: „Én az ki azelőtt ifju elmével / Játszottam szerelemnek édes versével / Kűszködtem Viola kegyetlenségével: / Mastan immár Mársnak hangassabb versével // Fegyvert, s vitézt éneklek...” Úgy gondolom, ha valóban Mars hadisten ül a hajón pácélos öltözetben s mondhatni Zrínyire és mindenkire emlékeztető arccal, az sokkal inkább idézi Zrínyi Miklós poétikájának harciasabb, a *Zrínyiászbán* megvalósuló részét, mintha ő maga ülne ott. A hajó mellett magukat (részint maguknak) kellett kedves vízi lények pedig Zrínyi költészetéből „csendesebb”, szerelmes vonulatnak lehetnek a megtestesítői. Egyébként a hadisten páncéllal borított, sisakos alakjába mindkét

Zrínyi testvér úgymond behelyettesíthető, a hajóvitorlán és a címlapon a kötet cím alatt olvasható nevük, illetve a hajóárbóc körül tekerő szalagon látható jelmondatuk alapján. De a *Syrena*-kötet főszereplőjére, szigetvári Zrínyi Miklósról is gondolhatunk,

¹² BENE Sándor, „Zrínyi mint »Magyar Mars«”, *Somogy* 16, 1. szám (1988): 69–73.

akinek azonosításához a vízből szigetszerűen kiemelkedő hajó látványa is hozzájárul. A hajó önmagában is jelkép. Zrínyi költői művének, és katona-politikai, a haza és a kereszténység védelmére irányuló törekvéseinek előrehaladását is jelképezi, mint sokszorosan bizonyítja az idevonatkozó Zrínyi-kutatás.

S hogy még egy feltételezéssel előmerészkedjek: Zrínyi Péter bátyjánál harciasabb, radikálisabb egyéniségére utal, hogy az ő *Adrianszkoga mora Sirenájának* címlapmetszetén – szerintem – nem az „egyszerű” Mars hadisten szerepel Vittorio Siri metszője, Giacomo Piccini megfogalmazásában, hanem Mars Gradivus, a „hadak élén járó”. Erre utal a két ágyúorosos hajótest, fedélzetén fegyverek és csillogó pajzsok sorával. Kultuszáról, a tiszteletére alapított papi testületről Ovidius is megemlékezik a *Fasti* (Római naptár) harmadik énekében. Idevonatkozó jegyzetében a következőket írja a klasszika-filológus Bollók János:

A Salius papok tizenkét tagból álló testületének megalakulását a római hagyomány Numa Pompilius királynak tulajdonította. A testület létrehozásának állítólagos indoka az égből aláhullott szent pajzs volt, amelyhez az a jóslat fűződött, hogy Róma csak addig marad fenn, amíg ezt a pajzsot megőrzi. Ezért Numa – az esetleges lopást elkerülendő – tizenegy olyan másolatot készíttetett a pajzsról, amelyek mindegyike pontos megfelelője volt az eredetinek, – és az összesen tizenkét pajzs őrzésével a *Saliosok* testületét bízta meg. A *Salius papok* minden év március 1-jén kezükben a pajzsokkal, rituális fegyvertáncot járva vonultak végig Rómán.¹³

Eddig az idézet. (Szívesen hozzátenném: mintha a hódoltságkori, Pécsen is jelen volt táncoló dervisek szerzetéről olvasnánk.) Ovidius idézett műve megvolt a Zrínyi-könyvtárban, de birtokolhatta Péter is.¹⁴ Nekem viszont Jankovics Marcell *Jelkép-kalendáriumával* volt

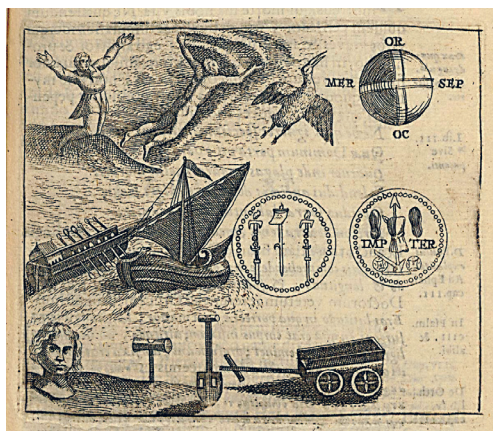
Syrena-kötet, horvát kiadás.
Címlapmetszet részlete

¹³ Publius OVIDIUS NASO, *Római naptár: Fasti*, ford. GAÁL László, jegyz., utószó BOLLÓK János, Prométheusz könyvek 12 (Budapest: Helikon Kiadó, 1986), 158 (23. j.).

¹⁴ KLANICZAY Tibor, szerk., *A Bibliotheca Zriniana története és állománya*, összeáll. KLANICZAY Tibor, HAUSNER Gábor, KOVÁCS Sándor Iván, MONOK István és ORLOVSKY Géza, Zrínyi-könyvtár 4 (Budapest: Argumentum Kiadó – Zrínyi Kiadó, 1991), 268 (276. sz.), 578 (78. sz.).

nem várt találkozásom: Jankovics a *Salus papok* pajzsaival és körmenetével kezdi a márciusi ünnepek felsorolását.¹⁵

Még csak annyit a horvát kiadás címlapmetszetéről, hogy a hajó körül csoportosuló vízi lények nem szépségükkel, szerelemre csábító természetükkel igyekeznek magukra irányítani a Zrínyi Péter bőrébe, vagy inkább páncélzatába bújt hadisten figyelmét, hanem hatalmi jelképek kínálgatásával. A háttérben a bécsi kiadás címlapmetszetének kicsinyített másolata látható. A hajóvitorlán itt csak a *Sors bona nihil aliud* utal a szerző személyére, a magyar cím, meglehet, Zrínyi Miklós beleegyezésével, nem olvasható a vitorlán. Érdekes jelenség a zászlós erődökkel jelzett horvát és magyar part közt a vízből széttárt karokkal kiemelkedő kis nőnemű vízi lény. Utasi Csilla szerint a hajókra várva (idézem) „tanácstalanul széttárja karját, hiába próbálna odaúszni, mindkét hajó túlságosan messze van tőle”.¹⁶ Engem ez a tündérke Justus Lipsius egyik, a különböző keresztábrázolásokat bemutató illusztrációjára emlékeztet, és – meglehet, vitathatóan – a szabadítóit váró kereszténységre. A *De cruce* – Lipsius összes művei egyik kiadásában – olvasható volt a Zrínyi-könyvtárban is. Megjegyzem, hogy Lipsius idézett illusztrációján nemcsak egy széttárt karokkal ábrázolt – történetesen férfiú – látható, hanem egy, a keresztvitorla rúdjaival és az árbóccal keresztet formázó bárka is. Továbbá egy kis szállítókocsi, kereszt-alakban végződő vontatórúddal.¹⁷

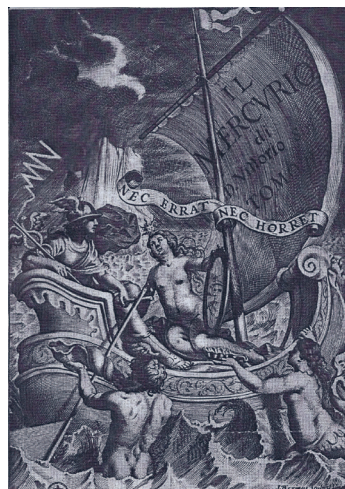
Justus Lipsius: *De cruce*. Kereszt-ábrázolások

¹⁵ JANKOVICS Marcell, *Jelkép – Kalendárium*, Panoráma (Budapest: Medicina Könyvkiadó Vállalat, 1988), 75.

¹⁶ UTASI Csilla, „Az Obsidio Szigetiana horvát fordítása”, *Tanulmányok*, (Újvidék: Bölcsészettudományi Kar, 2016), 15–22, 17.

¹⁷ Justus Lipsius, „De cruce libri tres”, in *Opera omnia* (Vesaliae: Andreaa ab Hoogenhuysen, 1675), 1167. (A PTE Egyetemi Könyvtár példánya.) A Zrínyi-könyvtárban az *Opera omnia* 1637. évi kiadása is megvolt. Ld. KLANICZAY, „A Bibliotheca Zriniana...”, 398–399 (563–566. sz.).

Ez utóbbi ábrázolás arra ösztönöz, hogy néhány szóval emlékeztessék az olasz Vittorio Siri *Mercurio*jának címlapmetszetére, Giacomo Piccini a Zrínyi-testvéreket és a bécsi kiadás metszőjét egyaránt inspiráló művére. Piccini metszetének arra a „jelene-tére” hívnám fel a figyelmet, melyben Mercurius, elfordítható kormánylapát (*pala del timone*) nem lévén a díszes bárkán, a kormányvezető (*remo del timone*) keresztet formáló végződésének kereszttrúdját markolva irányít. A hullámok közül kiemelkedő triton kagylókürtje, nyilván tudatos elhelyezésénél fogva, mintha a velenceiek díszesnél díszesebb evezőtartóját (*forcole*) idézné. Talán a szóban forgó metszet kormányvezetőjének markolati része inspirálta mindkét *Syrena*-kiadás metszetének a „palcáját”, mely a nem látható kormányvezető jelzése is lehet, ha mindkét hajón csak dísz a kormánylapát. Ha nem, hadvezéri pálca is lehet, netán irattekercs. Még csak annyit, hogy Vittorio Sirinek nem okozhatott gondot az olasz nyelvű cím és a szerző nevének elválasztása, hisz csak egy *di* viszonyszót kellett beiktatni neve és a cím közé. A magyar és a horvát nyelvű kiadás nyomdása a betűméret változtatásával vagy egy írásjel (vessző, a horvát kiadás szedett címlapján kettőspont) közbeiktatásával oldotta meg a nyelvi sajátosságokból eredő problémát. A kettőspont láttán, ha nem lenne ott a betűméret-változtatás, azt is gondolhatnánk, hogy Zrínyi Péter mégiscsak szirén. (Itt jegyzem meg, hogy nemcsak a kötetkompozíció, hanem az eredeti írásmód, illetve betűméret jelentőségére is utal Bene Sándor, 2014-ben megjelent egyik írásában.)¹⁸

Vittorio Siri, *Il Mercurio*.
Címlapmetszet (G. Piccini)

A továbbiakban essék szó Zrínyi Miklós jelmondatairól! Sok évvel ezelőtt, 1917-ben majd 1921-ben Ferenczi Zoltán (1857–1927) könyvtáros, irodalomtörténész, az 1918-as budapesti Zrínyi-kiállítás kurátora már értekezett Zrínyi jelmondatairól. Jóllehet a *Syrena* kötetcímlap-metszetén olvasható jelmondatot tartotta úgymond az igazinak, miután ezt Zrínyi „maga alkotta magának”, az előzmény, a *Nemo me impune lacesset* foglalkoztatta elsősorban. Már 1917-ben, (az *Áfium* forrásairól írván) kimutatta, hogy ez volt a jelmondata a skót Szent András-rendnek, melyet 787-ben alapítottak egy nagy győzelem, illetve a skótokat segítő Szent András emlékére. S mint (időben) közelebbi példát, megemlítette azt is, hogy Francesco Sforza herceg, midőn (a 15. század elején) „Milánót elfoglalta, symbólumul egy kutyát festetett e

¹⁸ BENE Sándor, „Adriai tengernek Syrenaia Groff Zrini Miklós – a kötetkompozíció”, *Irodalmi Magazin* 2, 4. sz. (2014): 47–50, itt: 48.

jelszóval: »Nemo me quietum impune lacesset.« Utalt arra is, hogy Zrínyi forrása Alciati (Andrea Alciato) *Emblematāja* (1567) lehetett, mely megvolt a könyvtárában is. Az „igazi” jelmonddal lényegében csak érintőlegesen foglalkozott Ferenczi, de kigyűjtötte az ehhez kapcsolódó locusokat Zrínyi műveiből.¹⁹

Már 1989-ben, a szigetvári konferencián is utaltam arra, hogy a *Sors bona nihil aliud* születése, s ez nyilván nemcsak az én leleményem, egybeesik azokkal a közéleti és magánéleti történetekkel, melyek 1651-ben a *Szigeti veszedelem* és az eposzt méltó keretbe foglaló kisebb költemények kiadásához vezettek. Elég, ha csupán a török elleni döntő fellépés halaszthatatlanságát Zrínyi központi gondolatává érlelő politikai és hadi eseményekre gondolunk. És a személyes tragédiára, miután jó sorsa (*sors altera*) hozzá minden tekintetben méltó képviselője, Draskovics Mária Eusébia 1650. szeptember 24-én meghalt, s a gyász minden mást kioltó hangulatában joggal érezhette úgy, hogy *non aliud*: mást nem, másik nem lesz. S jóllehet a szóban forgó Zrínyi-jelmondatban a kevésbé személyes *nihil aliud* szerepel, feltételezem, hogy a *Sors bona nihil aliud* megalkotásában inspiratív szerepe volt az Aranygyapjas Rend jelvényén olvasható *non aliud*nak. Ismeretes, hogy Zrínyi Miklósnak csak 1664. július 4-én ítélte oda IV. Fülöp spanyol király az Aranygyapjas Rendet, s hogy nem is vehette át, mivel az átadás tervezett napján már nem volt életben.²⁰ Viszont úgyszólván bizonyosra vehető, hogy 1650 novemberének első napjaiban kézbe vette Zrínyi Pálffy Pál kitüntetését, az Aranygyapjas Rendet, melyet október közepén vett át a nádor Bécsben a spanyol udvar követétől. „Tegnap indultunk el Bechbul, ott hagyva [...] Zrinj Miklós urat”, olvassuk a nádor november 5-én kelt, Batthyány Ádámnak címzett levelében.²¹ S ha így történt, bizonyára nemcsak a rendjelvény első lapját tekintette meg Zrínyi, melyen a rendi jelmondat, a *Pretium laborum non vile* (A munkának nem kevés a jutalma) olvasható, hanem a „fogantyú” hátoldalát is. Itt csak ennyi áll: *Non aliud*. Ez mintegy örök fogadalomként arra utal a források szerint, hogy a rendalapító Jó Fülöp két elhunyt feleség után megállapodik a harmadiknál, akivel 1429. január 10-én kötött házasságot, mely a rendalapítás emléknapja azóta is.²² Zrínyi számára szomorú valóság lehetett, hogy hitvese ekkor már nem volt életben, s még közel két hónapot kellett várni a temetésére. 1650.

¹⁹ FERENCZI Zoltán, „Zrínyi jelszava”, *Budapesti Szemle* 187 (1921): 25–36; FERENCZI Zoltán, „Zrínyi »Az török áfium ellen való orvosság« című művének forrásai”, *Egyetemes Philologiai Közlöny* 41 (1917): 329–336; KLANICZAY, „A Bibliotheca Zriniana...”, 279 (301. sz.).

²⁰ MARTÍ Tibor, „A téli hadjárat kimagasló elismerése az Aranygyapjas Rend”, *Irodalmi Magazin* 2, 4. sz. (2014): 17–18.

²¹ S. LAUTER Éva, s. a. r., *Pálffy Pál nádor levelei (1644–1653)*, Régi magyar történelmi források 1 (Budapest: ELTE, 1989), 83 (78. sz.).

²² LAKATOS Sarolta, *Rendjelek és kitüntetések a Jósza András Múzeumban* (Nyíregyháza: Jósza András Múzeum, 1994), 21–23; ZOMBORI István, *Lovagok és lovagrendek* (Budapest, Kozmosz Könyvek, 1988), 117–126, 156–159.

december 21-én, Szent Tamás apostol („hitetlen Tamás”) napján temették Eusébiát, miként 24 év múltán Zrínyi Miklóst is.²³ Zrínyi természetesnek aligha tekinthető halála és az Eusébia halála körüli találgatások rossz irányba vihetik képzeletünket, tekintve, hogy a Muravidéken ezt a napot disznóölő Tamás napjaként tartja számon a néphit. „Ha ezen a napon nem ölnek disznót, Tamás öl”, mondták és mondják arrafelé. Igazából a karácsonyi ünnepekre való készülődésre, a karácsonyi ünnepkör első napjára utal ez a megnevezés.²⁴

Befejezőként megemlítem, hogy a jelen tanulmány előadás-változatára készülve, az „időszámításunk” (Klaniczay Tibor és Kovács Sándor) utáni szerzők közül Szörényi László, Amedeo Di Francesco, Monok István, Orlovsky Géza, Bene Sándor, Knapp Éva, Kiss Farkas Gábor, Nagy Levente, Szilágyi András, Fazekas Sándor, Utasi Csilla, Varga Szabolcs (és még sorolhatnám) írásait olvastam visszatérően. A „Pécs-re szakadt” *Syrena*-kötet és társai áttekintését pedig a PTE Egyetemi Könyvtár történeti gyűjtemények osztályának munkatársai segítették. Orlovsky Gézára (1960–2017) visszatérve: miután elolvasta a *Jelenkor* 2016 szeptemberi számában megjelent írásomat a *Syrena*-kötetről, megtisztelt jólesően elismerő soraival. Levelét a következő mondattal zárta: „Ha van (lesz) Zrínyivel kapcsolatos újabb szöveged, nagyon szívesen közölnénk az újraindítani tervezett Zrínyi-dolgozatok sorozatban.” Kedves Géza, íme a „szöveg”. Emlékednek ajánlom.

Az Aranygyapjas Rend jelvénye

²³ „Zrínyi Miklós levele (Csáktornya, 1650. december 6.) Batthyány Ádámmhoz”, in ZRÍNYI Miklós, *Összes művei*, kiad. KLANICZAY Tibor és CSAPODI Csaba, 2 köt. (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1958), 137–138 (143. sz.).

²⁴ A muravidéki néphitről: Vajdasági Magyar Művelődési Intézet digitális adattár: december 21. – Tamás – Disznóölő Tamás napja: <http://www.vmmi.org/index.php?ShowObject=kalendarnap&id=9> (hozzáférés: 2021. 01. 10); JANKOVICS, „Jelkép – kalendárium ...”, 308–309.